

URDUCHA-O'ZBEKCHA MUSHTARAK SO'ZLAR

Ansoriddin İBROHİMOV

PAKİSTAN: NATIONAL LANGUAGE AUTHORITY İSLAMABAD,2007, 217 s.

ISBN: 978-969-474-170-3.

M. Meraj ALAM*

Orta Asya ile Hint alt kıtası ülkeleri arasındaki ilişkiler çok eskiye dayanmaktadır. Bu ülkeler arasında tarihî ve kültürel bağların yanı sıra dil benzerliği de bulunur. Babür'ün Türkistan'dan gelip Hindistan'da büyük bir devlet kurması, bu ilişkiyi daha da güçlendirmiştir. ¹ Babür İmparatorluğu'nun saray dili olan Doğu Türkçesinin devamı sayılan Özbekçe ile Hindistan coğrafyasının yaygın dili olan Urduca arasında bu yakın ilişkiden kaynaklanan birçok ortak nokta bulunur. ² Bu iki dil arasındaki ortak noktaları ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalardan biri de Toshkent Üniversitesi (Taşkent Üniversitesi)'nde Urduca üzerinde araştırmalar yapan Prof. Dr. Ansoriddin İbrohimov'un *Urducha-O'zbekcha Mushtarak So'zlar Sözlüğü*'dür. 2007 yılında basılan bu sözlükte her iki dilde ortak kullanılan kelimeler bir araya getirilmiştir.

Kitap; *Peş-i lefz* (Ön Söz), *Harf-i Âgâz* (Giriş), *İs Kitab Ke Bâre Main* (Kitap Hakkında Bilgi), *Alâmât u İşârât* (İşaretler ve kısaltmalar) ile *Fihrist-i Lügat Jin Se İstifâde Kya Gya Hai* (İstifâde Edilen Kaynakça) bölümlerinden oluşur. Bu bölümler Urduca ve latin alfabesiyle Özbekçe olmak üzere iki dilde yazılmıştır.

Peş-i lefz (Ön Söz) bölümünde Orta Asya ile Hint Yarımadası arasındaki çok eskiye dayanan ilişkilerden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu ilişkilerin daha da güçlü olduğundan bahsedilmiştir. Söz konusu ilişkiler sonucu birbirleriyle kültür ve dil alışverişinde bulunduğu ifade edilmiş ve *Urducha-O'zbekcha Mushtarak So'zlar* adlı eserin o iki dildeki söz varlığını ve dil yakınlığını göstermeye çalıştığı vurgulanmıştır.

Harf-i Âgâz (Giriş) bölümünde dillerin gelişmesi ve sözcük alışverişi anlatılmıştır. Avrupa dillerinin söz varlığının büyük bir kısmı Latince kökenli iken Yakın doğu, Orta Doğu ve Orta Asya dillerinin büyük bir kısmının Arapça, Farsça ve Çince kökenli olduğundan ve bu yabancı kökenli sözcüklerin imla ile telaffuz olarak az çok benzediğinden bahsedilmiştir. Ayrıca uluslararası dil teşekkülünde Yunanca ile Latincenin rol oynadığı kadar Arapça ve Farsçanın da rol oynadığı dile getirilmiştir. Bunun dışında Özbekçe ile Urduca arasındaki dil benzerliği ile müşterek söz varlığından ve daha önce de *Urduca-Türkçe Müşterek Sözcükler*, *Urduca-Peştüce Müşterek Sözcükler*, *Urduca-Afrika*

* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, merajalamab@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2582-2233>

¹ Azmi Özcan, *Türk-İslam tarihinin kayıp Parçası: Hindistan*, Sabah Ülkesi Kültür ve Sanat Dergisi, S. 39, Nisan 2014.

² G. M. Khan, *Türkçe ve Hintçe-Urdudada Ortak Kelimeler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2014.

dilleri *Müşterek Sözcükler* gibi çalışmalar yapıp bu çalışmaların National Language Authority yayinevi tarafından basıldığından söz edilmiştir.

‘Alâmât u İşârât (İşaretler ve kısaltmalar) bölümünde sözlükte kullanılan işaret ve kısaltmalar belirtilmiştir. *Fihrist-i Lügat Jin Se İstifâde Kya Gya Hai* (İstifâde Edilen Kaynakça) bölümünde istifade edilen sözlük ve kaynaklardan sıralanmış ve sözlük hazırlanırken *O’zbek Tilining İzohli Lug’ati* (Moskova 1981), *Urdu-Russkiy Slovar* (Moskova 1964), T. Xolmirzaev’in *Urducha-O’zbekcha Lug’ati* (İslamabad 2003), Taş Mirza’nın *Urdu-Özbek Lügati* (İslamabad 2003), *Ö’zbekcha-Ruscha Lug’at* (Taşkent 1988), Şanu’l Hak Hakkî’nin *Ferheng-i Telaffuz* (İslamabad 1995), Elhac Mevlvî Firozuddin’in *Firozul-Lügat* (Karaçi Pakistan³), Sayid Ahmet Dehlevî’nin *Ferheng-i Asifiyye* (Lahor 1995) gibi kaynaklardan faydalandığı söylenmiştir.

Genel olarak iki dilin benzer ve eş anlamlı kelimelerini içeren sözlükte Arapça, Farsça ve Özbekçe kökenli yaklaşık 3000 sözcük bulunur. Latince kökenli bugün hemen hemen her dilde yaygın olarak kullanılan sözcüklere yer verilmemiştir: “bed” karavot, yatak, “joint” qo’shilgan, birlashgan, muovin, “subjekt” mevzu, mazmun, dars, fan gibi.

Urduca ve Özbekçedeki ortak kelimeler çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenlidir. Bu sözcükleri; aynı ve farklı anlamlı sözler ile yazım ve telaffuzları farklı olan sözler olmak üzere üç bölüme ayırmak mümkündür.

Bu çalışmada, sözlükten çarpıcı bulduğum bazı kelimeleri açıklamalarıyla birlikte sıralamaya çalışacağım:

Özbekçe ve Urduca kullanılan ortak kelimelerin çoğu her iki dilde de aynı anlamlıdır:

жаноб جناب (bay/sayın), **дин** دين (din), **дўст** دوست (dost), **дўкон** دوكان (dükkân), **анор** انار (nar), **барг** برگ (yaprak), **зиррх** زره (zerre, çok küçük, çok az), **савол** سوال (soru), **савол-жавоб** سوال و جواب (soru ve cevap), **инсон** انسان (insan), **сеҳр** سحر (sihir/büyü) vb. sözcükler sıralanmış fakat bu tip kelimeler için köken ve anlam bilgisi verilmemiştir. Yazara göre böyle kelimeler söyleyişten kolaylıkla anlaşılabilir. Hem imlası hem de anlamı farklı olan Özbekçe ve Urduca kelimelerdeki farklılığı belirtmek için ise **F** (farklı) işareti kullanılır.

Özbekçe **ў** (او) harfi **O**, **Г** (غ) harfi **G**, **X** (خ) harfini **X**, **ٹ** harfi **T**, **ن** (نون غنه) harfi **N** şeklinde gösterilmiştir.

Bazen aynı kelime iki dilde farklı anlamlar ifade edebiliyorken bazen anlam olarak kısmen birbiriyle örtüşmektedir. Mesela, Özbekçe **парвона** (پروانه) kelimesi genel olarak “geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek, pervane” için kullanılırken Urduca aynı zamanda “icâzetnâme, şâhâdetnâme, belge” anlamında yer almaktadır.

Bu sözlükte yer alan kelimeler içinde anlam olarak birbirinden farklı olan kelimelerin sayısı da bir hayli fazladır: Özbekçede **таклиф** (teklif) kelimesi “davet, çağrı” anlamındayken Urduca “meşakkat, güçlük, sıkıntı, zorluk”; **тазо** (taze) kelimesi Özbekçede “saf” anlamına gelirken Urduca “yeni”; **якин** (yakın) kelimesi Özbekçede “yakın”, Urduca “güven, emniyet”; **қудрат** (kudret) kelimesi Özbekçede “güç, kuvvet, iktidâr”, Urduca “fitrat”; **дафтар** (defter) kelimesi ise Özbekçede “defter”, Urduca “ofis, daire, büro” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

³ Sözlükte tarih verilmediği için ben de veremiyorum.

Sözlükte Özbekçe ve Urduçada eskiden kullanılan, günlük hayatta kullanımdan kalkmış kelimeler için **К** (yani kam, istimâl, az kullanılan) işareti kullanılır: **талотум-talotum** (dalgalanma, birbirine çarpma) “talatum”, **раият-raiyat** (bir hükümdarın yönetimi altında olan, vergi veren ve devlet tarafından korunan halk) “ra‘iyyat”, **шикор-şikor** (av, avlanan hayvan) “şikar” vb.

Sözlük, Özbek klasik edebiyatında özellikle *Babürnâme*’de kullanılmış olan kelimeleri de içermektedir. Bunu göstermek için **Р** (yani purâne, eski) işareti kullanılmıştır: **Бехтор-behtor** (çok iyi) “iyi, uygun, münasi”, **фавж-favc** (asker) “ordu, asker, çete”, **комрон-kâmron** (bahtiyar) “istediğini elde eden, arzusuna ve muradına ermiş kimse, başarılı”, **кибор-kibor** (nâzik, yaşlı, büyük) “alçak gönüllü, kibirsiz, şerif, ‘âlî zarf”, **вехъуд-behbûd** (sağlık, iyilik, dirlik) “iyilik, hayır, fayda, yarar, başarı”, **ринд-rind** (ârif, gönül ehli kimse) “her türlü dünyevi bağdan uzak olan kimse, derviş” vb.

Özbekçede asla tek başına kullanılmayan, başka kelimelerle bir araya gelerek söz grubu içinde bir anlam ifade edebilen kelimeler de mevcuttur. Bu tip kelimeler sözlükte **А** işareti ile gösterilmiştir: **хамд- хамдў-сано**(ğamd u senâ) “hamd u sana”, **андўх-фам-андўх** (keder, üzüntü) “gam u endûh”, **бартараф-қилмоқ** (ortadan kaldırmak) “bartaraf”, **басир- кўр- басир** (gören kör) vb.

Hem Özbekçe hem de Urduçada farklı anlama gelen veya çok büyük anlam farkı olmayan kelimeler için ünlem (!) işareti kullanılmıştır: **танг-tang** kelimesi Özbekçede “zor, güç, gönlü kırılmış, üzüntülü” anlamına gelirken, Urduçada “dar” anlamına, **рақам-raqam** kelimesi Özbekçede daha çok sayıları gösteren işaretler ve “adet” anlamındayken Urduçada sayı anlamı ile beraber “miktar, nicelik, para, nakit, yazı” anlamlarına de gelmektedir.

Özbekçe ve Urduçada farklı imlayla yazılan birçok kelime vardır. Böyle kelimelerin mümkün olduğunca iki dilde, iki şekilde yazılması tercih edilmiştir: **подшо-подшоҳ, ьараьвр-ьароьар, ьумон-ьмон, ьогаго-ьорага, ьному-ьном, ькрат-ькром** دان-دانا، خوش-خیش، چفق-چفق vb. İkinci yazım ile yazılan kelimeler ya normal parantez -()- ya da köşeli parantez -[]- içinde belirtilmiştir.

Urduçada da Arapçada olduğu gibi kelimeler dişil ve eril olarak ayrılır. Sözlükte Urduçada dişil kelimeler için **J**, eril kelimeleri için ise **M** işareti kullanılır. Özbekçede ise Türkçenin bir lehçesi olduğu için dişillik-erillik yoktur.

Sözlükte ilk önce kelimenin Kiril alfabesiyle sonra Özbek Latin alfabesiyle yazılışı ile telaffuzu verilmiş, daha sonra Urduçadaki karşılığı Urdu alfabesiyle gösterilmiştir. Sözlüğün dizimi şöyledir:

از بیك	رومن ازبک	اردو تلفظ
Кирил харфларида	Lotın Harflarında	Talaffuz Urdu
Оташ (F)	Otash	آتش (J)w
Дастхат	Dastxat	دستخط (M)
Мурч (!) (F)	Murch	مرچ (J)
Хушёр (F)	Hushyor	هوشيار
Маккорлик (F)	Makkorlık	مکاری
Густохлик (F)	Gistoxlik	گستاخی
Дарранда (F)	Darranda	درنده

Sonuç

Orta Asya Türk Dünyası ile Hint Yarımadası'nda bulunan ülkeler arasındaki ilişkiler Gazneli Mahmut'tan önce başlamıştır. Delhi Sultanlığı ve Babür İmparatorluğu bu ilişkilerin ana merkezini teşkil etmiştir. Nihai tahlilde Özbekçe ve Urduca'nın ortak noktalar taşıması ve sözcük alış verişinde bulunmasının gayet tabii olduğu sonucuna varılmıştır. İki dilin müşterek sözcükleri üzerinde birkaç çalışma yapıldığını müşahede ettik. İşte *Urducha-O'zbekcha Mushtarak So'zlar* çalışması da bunlardan biridir. *Urducha-O'zbekcha Mushtarak So'zlar*; Özbekçe ve Urducada sıkça rastlanan ve ikisinin hem günlük hem de edebî dillerinde kullanılan ortak sözcükleri bir araya getiren önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. İşbu sebeplerden ötürü iki dil ile de ilgilenen ve öğrenmek isteyenler için bu alandaki önemli çalışmalardan biri olduğunu düşündüğümüz bu sözlüğün faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- İBROHİMOV, Anzoriddin, *Urducha-O'zbekcha Mushtarak So'zlar*, National Language Authority İslamabad, Pakistan, 2007.
- ÖZCAN, Azmi, *Türk-İslam Tarihinin Kayıp Parçası: Hindistan*, Sabah Ülkesi Kültür ve Sanat Dergisi, S. 39, Könl, Almanya, Nisan 2014.
- KHAN, G. M., *Türkçe ve Hintçe-Urdudada Ortak Kelimeler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2014.